

Serż Minskiewicz

DOI: 10.15290/bb.2021.13.08

*Narodowa Akademia Nauk Białorusi
Mińsk*

<https://orcid.org/0000-0002-6185-0936>

**Рамантычны фалькларызм Адама Міцкевіча
і Яна Баршчэўскага: пераемнасць і творчае развіццё
(да 170-ці годдзя з дня развітання з Янам Баршчэўскім)**

У красавіку 2019 года з Украіны прыйшла навіна: *Жыхары Чуднава 17 гадоў таму на прыватным падворку адкапалі пліту. Калі з яе сышла ржа, стала відаць імя Яна Баршчэўскага. 17 гадоў пліта проста стаяла на падворку, пакуль уласнік не вырашыў зацэментавачь двор, а для эканоміі цэменту пакласці пліту. Пад уплывам надвор'я надпіс сышоў з пліты, але гаспадары падумалі, што гэта нямецкая мова, і не сталі перакладаць. 15 красавіка 2019 года плітой зацікавілася дачка гаспадароў падвор'я (Алена Прыходчанка), якая стала шукаць адпаведнік імя з пліты ў інтэрнэце і знайшла, што пліта можа належыць пісьменніку Яну Баршчэўскаму¹. Вось надпіс на пліце:*

JAN
BARSZCZEWSKI
MIŁOSNIK
BOGA
NATURY I LUDZI
PIŚARZ
NATCHNIEN
UCZUCIA.
ŻYŁ CNOTLIWIE
LAT 70.
UMARŁ 28 LUTEGO
1851 ROKU²

ЯН
БАРШЧЭЎСКИ
ШАНАВАЛЬНИК
БОГА
ПРЫРОДЫ І ЛЮДЗЕЙ
ПІСЬМЕННИК
НАТХНЕННЯЎ
ПАЧУЦЦЯ.
ЖЫЎ ДАБРАДЗЕЙНА
70 ГАДОЎ
ПАМЁР 28 ЛЮТАГА
1851 ГОДА

¹ *Ва Украіне знайшлі надмагільную пліту Яна Баршчэўскага*, [online], <http://zviazda.by/be/news/20190417/1555497527-va-ukraine-znayshli-nadmagilnuyu-plitu-yana-barshcheuskaga> [доступ: 27.02.2021].

² Тамсама, [online], <http://zviazda.by/be/news/20190417/1555497527-va-ukraine-znayshli-nadmagilnuyu-plitu-yana-barshcheuskaga> [доступ: 27.02.2021].

Гэтая важная знаходка сёлета, праз 170 гадоў з дня смерці пісьменніка, дадае пытанняў да яго біяграфіі. Год нараджэння цяпер мае разбежнасць: 1781, 1790, 1792, 1793. У метрыцы смерці Яна Баршчэўскага, знойдзенай ў Чуднаве, напісана:

1851 года Февраля 28 в м. Цуднове скончался Дворян Иоанн Барщевский от чахотки. Исповедовался и Св. Таинств приобщался. Свободного состояния муж имевший от роду около 54 лет Цудновской церкви прихожанин. Тело его преподобный отец Адам Пурышко Викарный Цудновской Церкви сего Марта 2 дня на Публичном Приходском Цудновском Кладбище похоронил³.

Калі першая лічба – 70 год – даніна пашаны мудрасці пісьменніку, то другая – 54, хоць і зафіксаваная, але падкрэсліваецца, што яна недакладная – “каля 54 гадоў”. Ёсць іншыя меркаванні: *намаганнямі гісторыкаў Дзмітрыя Вінаходава і Дзяніса Лісейчыкава ўдалося даволі блізка падысці да даты нараджэння Яна Баршчэўскага. Супастаўляючы розныя архіўныя звесткі, прапанавана наступная датыворўка – не раней 4 лістапада (15 лістапада па новаму стылю) 1792 года і не пазней за 15 студзеня (26 студзеня па новаму стылю) 1793-га.* Аднак у некралогу, змешчаным у кракаўскай газеце “Час” (2 траўня 1851 года), паведамляецца, што пісьменнік пражыў 61 год (гэта паўтараецца два разы ў тэксце)⁴, значыць нарадзіўся ён у 1790 годзе. У некралогу даволі падрабязна апісваецца жыццё і літаратурная дзейнасць Яна Баршчэўскага – аўтар пад крыптонімам J.B. паведамляе невядомыя шырокай публіцы падрабязнасці біяграфіі пісьменніка, апісвае яго апошнія дні, значыць мог быць дэталёва інфармаваны, можа быў асабіста знаёмы з пісьменнікам. Адметная дэталёвая аўтар некралога піша, што памёр Ян Баршчэўскі 11 сакавіка 1851 года (гэта па новым стылю, прынятым у Аўстрыі), а па старым, прынятым у Расеі, як напісалі на пліце – гэта 28 лютага (год пераступны). Усё даволі дакладна... Але ж пакінем спрэчкі гісторыкам і біёграфам.

Так ці інакш, знаходка ў Чуднаве і адкрыццё 12 верасня 2020 года ў гэтым горадзе помніка Яну Баршчэўскаму актуалізуе ўвагу да

³ З. Юркевіч, *Чуднаўскі цуд... або пра помнік Яну Баршчэўскаму*, [online], <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=17540>, [доступ: 27.02.2021].

⁴ J.B., *Kronika współczesna. Jan Barszczewski*, Czas, 1851, Kraków, 2 maja – Piątek, [online], <https://polona.pl/item/czas-dziennik-poswiecony-polityce-krajowej-i-zagranicznej-oraz-wiadomosciom-literackim,MjQ4NDQ1ODA/0/#info:metadata> [dostęp: 27.02.2021].

імя пісьменніка. Зноў пераасэнсоўваюцца пытанні – якая інспірацыйная крыніца яго творчасці, як ішоў абмен крэатыўнай інфармацыяй з яго равеснікамі, і якое яго месца, як інаватара, у літаратуры.

У прадмове да II часткі паэмы “Дзяды” Адам Міцкевіч пісаў:

Нашы Дзяды маюць тую асаблівасць, што паганскія абрады памяшаны з усведамленнямі хрысціянскай рэлігіі і, галоўным чынам, з – Днём памінання памерлых, які амаль супадае па часе з Дзядамі. Просты люд верыць, быццам пачастункамі, напоймі і спевамі прыносіць палёжку душам, што томяцца ў чысцы. Пабожная святая мэта, самотнае месца, начны час, фантастычныя абрады калісьці моцна хвалявалі маё ўяўленне; я ўслухоўваўся ў казкі, апавяданні і песні пра нябожчыкаў, што звяртаюцца з просьбамі ці перасцярогамі; і ва ўсіх гэтых неверагодных змысленнях можна было ўлавіць пэўныя маральныя ідэі, пэўныя павучанні, вобразна выказаныя народам. Паэма “Дзяды” прадстаўляе вобразы менавіта ў падобным духу, абрадавыя спевы, замовы і закліцці вялікай часткаю падазены дакладна, а недзе даслоўна ўзятыя з народнай паэзіі⁵.

Малады паэт адкрыта выступіў супраць перакананняў-клішэ, якія ўсталяваліся ў эпоху класіцызму, калі ўсё народнае – вусная творчасць, вераванні, абрады, прыкметы, замовы – пачало лічыцца нізавым, грубым, што межавала з невуцтвам і цемрашальствам. Паэтычны зрок Адама Міцкевіча даў яму шанц разгледзець у, здавалася, дзіўных, а часам дзівацкіх забабонах, прымхах, сакральных рытуалах, незвычайных паданнях і жахлівых аповедах пэўную адметную этыку і прывабную эстэтыку беларускага народа, што звязаныя з няпісанымі справядлівымі правіламі жыцця на зямлі гэтага краю. Перад ім адкрылася своеасаблівая архітэктоніка духоўнага ландшафту Літвы-Беларусі, якая сягала ў глыбокую мінуўшчыну і імкнулася ў далёкую будучыню. Гэтая духоўна-маральная прастора пераўзыходзіла межы зямнога быцця чалавека, яна выводзіла, як верыў сам паэт, да межаў судакранання свету рэальнага і свету метафізічнага. Паэт-прарок з дапамогай свайго пачуцця і таленту – адкрываў таямніцу гарманічнага суіснавання былых і будучых пакаленняў, пракладаў шлях да невычэрпнай крыніцы натхнення, поўную паэтычнай красы і свабоды творчасці.

Безумоўна, паэты, пісьменнікі, якія ішлі за песняром Літвы-Беларусі не маглі не чэрпаць з гэтай крыніцы. Многія ў сваіх творах пачалі звяртацца да песень, паданняў, казак, легендарнай гісторыі краю, а таксама да народных абрадаў, гульніў, тэургічных дзействаў, якія суправаджаліся слоўнымі формуламі, прыпеўкамі, прыгаворкамі.

⁵ А. Міцкевіч, *Дзяды: у 2-х т.*, Мінск 1999, т. 1, с. 19.

Беларуская даследчыца Святлана Мусіенка вызначае асноўныя рысы міцкевічаўскага фалькларызму:

- фальклор дапамагаў Міцкевічу ў пошуках “жывой праўды” і даваў магчымасць сур’ёзна аргументаваць свае ідэйна-мастацкія адкрыцці;
- фальклор не быў самамэтай у творчасці паэта. Ён ужываў розныя метады і спосабы яго выкарыстання: стылізацыі, пераасэнсаванне, кантамінацыі, новыя трактоўкі вядомых сюжэтаў;
- Міцкевіч з павагай ставіўся да маральных перакананняў беларускага народа. Пры выкарыстанні фальклорных крыніц ён заўсёды выразна праводзіў мяжу паміж дабром і злом і караў апошнія;
- фальклор дапамог Міцкевічу зразумець прыгажосць і душу беларускага народа, дакрануцца да рэалій яго жыцця і побыту, палюбіць яго песні, казкі, паданні...⁶

Пераемнікам рамантычнага метаду Адама Міцкевіча становіцца Ян Баршчэўскі, хоць ён быў старэйшым, і, як вядома, ураджэнец расоншчыны напачатку творчага шляху прытрымліваўся класіцыстычных поглядаў.

Ян Баршчэўскі мог вучыцца ў Віленскім універсітэце, і, магчыма, разам з Адамам Міцкевічам. Аднак праз сваё фінансавое становішча Ян Баршчэўскі вымушаны быў перадумаць: *ужо накіраваўся ў Вільню, – паведамляе Мікола Хаўстовіч, – але ў апошні момант прыняў прапанову свайго знаёмага і заняўся гувернёрствам*⁷.

Сустрэча двух пісьменнікаў адбылася нашмат пазней, у канцы 20-х гадоў XIX стагоддзя ў Пецярбургу. Адам Міцкевіч сваёй рукою паправіў некалькі вершаў Яна Баршчэўскага, што сведчыць аб тым, што на пецярбургскіх сустрэчах землякоў-ліцвінаў гаворка заходзіла пра літаратуру. Магчыма, тады Баршчэўскі адчуў прыцягальнасць рамантызму, з яго ўвагай да фальклору, да пазнання народнай міфалогіі, да пошуку судакранання свету рэальнага і “свету душаў”.

Несумненна, выпускнік Полацкай езуіцкай акадэміі Ян Баршчэўскі ведаў і шанаваў прынцыпы класіцызму. У ранніх беларускамоўных вершах “Дзеванька”, “Гарэліца”, “Размова хлопаў” (“Рабункі мужыкоў”) заўважаюцца прыкметы дыдактыкі і трагедыі, характэрнай для літаратуры Асветніцтва. Але ўжо ў 30-я – 40-я гады ў творчасці

⁶ С.Ф. Мусіенка, *Белорусский фольклор в творчестве Адама Мицкевича*, Мінск 1998, с. 216.

⁷ Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча, Мінск 1998, с. 6.

Баршчэўскага амаль не будзе матыву павучання, наадварот, пісьменнік сам будзе чэрпаць народную мудрасць у міфалогіі і фальклоры беларусаў. Акрамя таго, ён падтрымае новы для таго часу рамантычны напрамак. *Класік Баршчэўскі*, – піша Ю. Барташэвіч, – *пад уплывам новых уяўленняў пакрысе ператвараўся ў рамантыка*⁸.

Паводле жанравага набору твораў Ян Баршчэўскі “ідзе ўслед” за Адамам Міцкевічам. Мы бачым у спадчыне пясняра полацкай зямлі: лірычныя вершы, балады, санеты, драматычную паэму. Тэматычна творы суладныя з творамі іншых рамантыкаў і творамі Адама Міцкевіча. Напрыклад, у санетах Яна Баршчэўскага супрацьпастаўляюцца віхуры, грозныя хмары, буры – думцы і волі чалавека, ягонай памяці, каханню да абранай дзяўчыны (аналагічна “Крымскім санетам” Адама Міцкевіча), але ў такіх, здавалася б, “кніжных” творах Ян Баршчэўскі даволі часта выкарыстоўвае антрапаморфныя вобразы “позірккі зоркі”, “ноч у белай сукенцы”, “прырода маўчыць”, “край спіць”, “затока спіць”, “граюць агні”, “смутак засціў муры”, “хмарка спяшае напіцца”, “свет наўкол маладзее” і г.д., што сведчыць пра аўтарскі стыль, блізкі да народных уяўленняў і ўспрымання прыродных з’яваў.

Алюзіі і рэмінісцэнцы да паэмы “Дзяды” прасочваюцца ў драматычнай паэме “Sierota” (у перакладзе Рыгора Барадуліна назва гучыць як “Жыццё сіраты”). Параўнаем мову Анёлаў з II часткі “Дзядоў” Адама Міцкевіча і Духаў дзетак з паэмы Яна Баршчэўскага “Жыццё сіраты”:

У Міцкевіча:

А н ё л а к

...Промні зіхацяць над намі
Са світанку камізэлькі,
Паглядзі за плечукамі,
Як у матылькоў, скрыдэлькі.
У раі ўсяго дастатак,
Штодня новая забаўка,
Дзе ні ступім – ўстане траўка
Бліснуць кветак вачаняты...

II частка “Дзядоў”
(пераклад аўтара артыкула)⁹

⁸ Гл.: Я. Баршчэўскі, *Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*, Мінск 1990, с. 359.

⁹ А. Міцкевіч, *Дзяды: у 2-х т.*, Мінск 1999, т. 1, с. 27–30.

У Баршчэўскага:

Д у х і д з е т а к

...Хутка, хутка засвітае
 Прыйдзе ранак новы
 Гляньце, хмарка расвітае
 Як вянок ружовы.

Дык ляцім, там, на нябёсах,
 Люба нам свабода,
 Там вясёлы ў лёса посах
 Вечная пагода...

“Жышчэ сіраты”
 (пераклад Р. Барадуліна)¹⁰

Перакліканне з Міцкевічавым творам відавочнае: падобныя паэтыка фрагмента і функцыя хароў у творах. Падобныя тэургічныя вобразы і адпаведныя фальклору эпітэты, а таксама ўрачысты настрой і мелодыка.

Што датычыць балад Я. Баршчэўскага, то яны як бы запаўнялі нішу, пакінутую А. Міцкевічам. У той час шырокая публіка яшчэ не была знаёмая з баладамі Я. Чачота. *Толькі была, як выключэнне*, – адзначае М. Хаўстовіч, – *публікацыя асобных баладаў Т. Зана (“Цыганка”), А. Ходзькі (“Маліны”), а таксама А. Грот-Спасоўскага*¹¹.

Аднак заслуга Яна Баршчэўскага ў тым, што ён змог адысці ад моднай у свой час “паэзіі магіл”, ад традыцыі паэтычнай пераапрацоўкі паданняў, часам вельмі сентыментальна пераробленых, і раскрыў новы жанр – апавяданне, напісанае паводле беларускіх легенд і вераванняў. Пры тым адну баладу “Зарослае возера” Ян Баршчэўскі перапісаў прозаю ў апавяданне “Рыбак Родзька”. *...У прозе сюжэт балады не толькі паўтораны*, – адзначае Уладзімір Мархель, – *а стылёва пашыраны*¹². Сам Ян Баршчэўскі прызнаецца: *Балады былі пачаткам таго, пра што я меў намер сказаць падрабязней. Гэта ў чалавечай натуре – ад песні пераходзіць да апавядання пра тое, што нас найбольш займае*¹³.

¹⁰ Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча, Мінск 1998, с. 353.

¹¹ Тамсама, с. 15.

¹² У. Мархель, *Прысутнасць былога*, Мінск 1997, с. 65.

¹³ Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча, Мінск 1998, с. 81.

У 40-х гадах XIX стагоддзя з-пад пяра Яна Баршчэўскага паўстае цыкл апавяданняў пад агульнай назвай “Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях” – відавочна, цэнтральны твор у літаратурнай дзейнасці пісьменніка. М. Хаўстовіч піша:

Гэта паўнавартасны мастацкі (а не фальклорны альбо напאўфальклорны зборнік – як часта без усялякае аргументацыі сцвярджаецца ў нашым літаратуразнаўстве) твор, вобразна-выяўленчыя сродкі якога накіраваны на выяўленне беларускае нацыянальнае ідэі... У “Шляхціцы Завальні” пісьменнік закранае ўсё кола пытанняў, звязаных з беларускаю нацыянальнаю думкаю. Ім робіцца спроба геаграфічнага апісання краю, яго гісторыі і нават эканамічнага стану. Яшчэ з большаю паўнатаю Я. Баршчэўскі падае своеасаблівасці нацыянальнага характару беларуса, ягоны светапогляд, раскрывае ўнутраную прыгажосць ягонае душы¹⁴.

Ян Баршчэўскі адкрыў свой асабісты шлях у шуканы рамантыкамі “свет душаў” і “свет душы” асобнага чалавека. У свой час Віктар Каваленка падкрэсліў: *У “Шляхціцы Завальні” Яна Баршчэўскага сустракаюцца запазычанні з рамантызму Адама Міцкевіча*¹⁵. Відавочна, і гэта заканамерна, што Ян Баршчэўскі сваім творам падтрымлівае ідэі і перакананні, якія ў сваёй паэзіі выяўляў пясняр Літвы-Беларусі. Факусуючы свой мастацкі пагляд на беларусе не столькі як на жыхары былога Вялікага Княства Літоўскага, не як на грамадзяніне Рэчы Паспалітай абодвух народаў, не як на суб’екце пэўнага палітычнага ўтварэння, а як на жыхары сваёй роднай зямлі, які вырас сярод улюбёнага азёрна-ляснага ландшафту, Ян Баршчэўскі адкрывае і паказвае свету тых заповітных духоўна-маральных багацці чалавека, што жыве ў гэтым краі, багацці, якія з сёвай даўніны дазвалялі яго насельнікам змагацца і пераадольваць ліха гістарычнае, матэрыяльнае, маральна-псіхалагічнае, нацыянальнае.

Кампазіцыя “Шляхціца Завальні” ўтрымлівае ў сабе моцную драматургічную аснову. На адной сцэне – сельскім шляхецкім доме – адзін за адным змяняюцца персанажы, якія вядуць дыялогі і прамаўляюць маналогі-расказы. Гэта дазваляе супаставіць і параўнаць кампазіцыі “Шляхціца Завальні” і “Дзядоў” Адама Міцкевіча. Заўважаецца аналогія з тымі часткамі паэмы, дзе апісваецца сам абрад “Дзядоў”. Ён адбываецца ў капліцы, яго вядзе Гусляр, які выклікае духаў. Яны пры-

¹⁴ Тамсама, с. 20.

¹⁵ В. Коваленка, *Літаратурное влияние и проблема ускоренного развития (к вопросу о становлении белорусской литературы нового времени)*, Москва 1971, с. 373.

лятаюць з чыспеца ці з іншых мясцін, дзе вымушаны перабываць, пакуль ім не дадуць даравання жывыя людзі, і распавядаюць свае гісторыі. У творы Яна Баршчэўскага дзеянне адбываецца ў доме шляхціца Завальні. Калі ноччу распачынаюцца завіруха, снежная мяцеліца, шляхціц Завальня ставіць на падваконне свечку, – праезджы чалавек убачыць агеньчык і ўжо не заблукае на замерзлым возеры Нешчарда. Яшчэ свечка – гэта запрашэнне ў дом. Кожны можа завітаць, але за гэта, па просьбе Завальні, ён мусіць расказаць свой аповед. Роля вядоўцы-Гусляра з “Дзядоў” у гэтым творы як быццам бы перададзена Завальні, шляхціцу-дабрадзею, ратавальніку вандроўнікаў і валацугаў. На вачах чытача разгортваецца ўсеахопны фантасмагарычны абрад жыцця Беларусі. І ў гэтым праяўляецца велічная і суровая філасофія свету. Кожны чалавек, які б ён ні быў: асілак ці калека, вяльможны пан ці бедны селянін, відушчы ці сляпы, зласлівы ці добразычлівы, у час небяспекі, у грозны час разгулу стыхіі – ён роўны з усімі, яму аднолькава, як і ўсім іншым, неабходна дапамога і паратунак, цяпло і прыветнасць, і, магчыма, – дараванне, як усім непрыкаяным душам у час абраду Дзядоў. І мяжа паміж запросінамі ў дом Завальні і закліканнем на Дзяды – эфемерная. Яна пралягае тут жа за сценамі дома шляхціца Завальні, дзе вядуць свой рэй мароз, снег і вецер. Варта заўважыць, што ў адным з эпизодаў II часткі паэмы “Дзяды” Адама Міцкевіча пачынае прамаўляць птушка – дух памерлай сялянкі. Яна апавядае, што пан у лютую сцюжу не даў ёй прытулку, ягоныя гайдукі пагналі яе ад брамы, і яна замерзла з дзіцем на руках, – збілася з дарогі. Падобны сюжэт узяў за аснову гутаркі “Пашталён” яшчэ адзін білінгвальны беларускі паэт Уладзіслаў Сыракомля. Дарэчы, вольны пераклад гэтай гутаркі на рускую мову стаў словам вядомага расейскага раманса “Когда я на почте служу ямщиком”, а пераклад-пераказ на беларускую мову, які яшчэ ў XIX стагоддзі зрабіў Янка Лучына – паспрыяў станаўленню новай беларускай літаратуры. Такую ж страшную гісторыю выкарыстоўвае і Янка Купала ў паэме “Зімою” (1906 г.). У паэме Янка Купала звярнуўся да падання пра мясцовасць, якую празвалі “Ганін яр”. Ганна замерзла з дзіцем і пераўтварылася у жахлівую здань, якая носіць на руках сваё нежывое дзіця. Гэты страшны сімвал гора і нядолі беларусаў, калі над імі пануе зіма няволі.

Падобны алегарызм, безумоўна, ёсць у творы Яна Баршчэўскага. Кожны, хто зайшоў у дом шляхціца Завальні, прынёс з сабой ношку свайго жыцця і груз жыцця сваякоў, суседзяў, прыцеляў знаёмых, суграмадзян. Мы чуем і аглядаем не толькі гасцей шляхціца, але і тых, пра каго гэтыя госьці апавядаюць. Часам у іх апавяданні колькасць

персанажаў узрастае, сюжэты пераплятаюцца, у дзейства ўмешваюцца духі іншага свету, а таксама духі прыродных з’яваў, ландшафтныя духі Беларусі, і нават дух – сімвал самой Радзімы – Плачка.

Як у паэме “Дзяды” Адама Міцкевіча, так і ў “Шляхціцы Завальні” Яна Баршчэўскага выяўляецца велічная карціна ўзаемапрапікання, узаемадзяння, узаемаўплыву светаў рэальнага і надрэальнага, рэальнага і звышрэальнага, рэальнага і іррэальнага. І ва ўсім гэтым бясконцым рознаектарным, шматмерным, “рознавіравальным” руху адчуваецца дзіўна-дзівосная гармонія.

Шмат у чым раўназначныя ролі паэта – Густава-Конрада ў “Дзядых” і аўтара ў “Шляхціцы Завальні”. У паэме “Дзяды”, у час абраду, – гэта Маўклівы Прывід, які раптам узнік перад Гусяром, у наступных частках – гэта маладзён Густаў, які прыйшоў у дом уніяцкага Ксяндза з гісторыяй свайго кахання, потым – гэта бескампрамісны змагар за волю Айчыны – Конрад (Густаў пад новым іменем), а пасля – высланы ў Расію аўтар “Урыўку” да паэмы, які сустракаецца з “гусяром-празорліўцам” Аляшкевічам. Конраду выпадае выслухаць яго пагрозлівае прароцтва пра лёс Расійскай імперыі. Прывід-Густаў-Конрад адначасова і аб’ект (персанаж), і суб’ект (аўтар) паэмы. Чытач успрымае матывы герояў твора, іх думкі і пачуцці адносна яго эмоцый, адзнак і роздумаў. Аўтар “Шляхціца Завальні” таксама выступае аб’ектам і суб’ектам твора. Дзякуючы яму, мы знаёмімся са шляхціцам Завальнем, а потым аўтар, распавёўшы ў скароце паэмы Гамера, пераўтвараецца ў маўклівага “духа”-назіральніка, які незаўважна для шляхціца-“гусяра”-вядоўцы сочыць за дзеяннем. Аднак праз каментары і пачуцці аўтара мы ўцягнуты ў тое, што адбываецца навокал. Розніца ў тым, што Міцкевічавы Густаў-Конрад – гэта прыклад высакароднага ўзлёту, выклік для нас – ці зможам мы быць такімі ж, як ён, зможам мы прыняць гэты шлях пошуку моцы свайго духу і вялікага змагарства за светлыя ідэалы, за свабоду чалавека і вольную Радзіму? Аўтар “Шляхціца Завальні” – гэта нашы вочы, нашы вушы, наша сэрца, а таксама інтуіцыя, што даюць аб’ёмную карціну жыцця краю, гэта праваднік па фантастычным свеце Беларусі, і яшчэ – асцярожны карміцель нашай цікаўнасці забаўнымі і трывожнымі неверагоднасцямі. І апрача таго ён будзіць і падтрымлівае ў нас адно важнае пачуццё – любоў да гэтага краю.

Наўнасць беларускамоўных вершаў у даробку Яна Баршчэўскага ўжо сама па сабе ўключае яго ў слаўную кагорту пачынальнікаў новай беларускай літаратуры. Нездарма пераважная большасць польскамоўных твораў пісьменніка грунтуецца на беларускіх рэаліях. Апра-

ча таго, цэнтральны твор “Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях” не толькі “перасыпаны” арыгінальнай беларускай лексікай і неадаптаванымі да польскага вымаўлення “правінцыялізмамі”, але пазіцыянуецца як аўтапераклад з беларускай мовы на польскую. *Не кожны чытач зразумее беларускую мову, дык гэтыя народныя апавяданні, якія пачуў я з вуснаў простага люду, вырашыў (наколькі змагу) у даслоўным перакладзе напісаць па-польску*, – шчыра піша аўтар¹⁶. Хоць у гэтым Ян Баршчэўскі салідарызаваўся з агульна-еўрапейскай рамантычнай традыцыяй – перапрацоўкі пад літаратурны ўзор народных вусных твораў, – якую прыўнёс у Беларусь Адам Міцкевіч. І калі пясняр Літвы-Беларусі ў “Дзядях” у польскамоўную тканіну твора ўстаўляў запазычаныя з фальклору ці стылізаваныя пад фальклор паасобныя строфы, моўныя формулы ці радкі, то Ян Баршчэўскі, грунтоуючыся на шырокім беларускамоўным матэрыяле, рабіў вольны аўтарскі пераклад на польскую мову, працягую цытатамі з беларускіх гутарак, казак, паданняў, песень і падмацоўваў яго польскамоўным тлумачэннем. Гэтую беларускасць у польскамоўнай тэкста-прасторы працуў Рамуальд Зямкевіч, які назваў Яна Баршчэўскага “першым беларускім пісьменнікам XIX стагоддзя”. *Балады, апісацельныя вершы Баршчэўскага, а таксама і “Шляхціц Завальня” так і просяцца, каб іх пералажыць на беларускую мову, бо ўсё гэта ўзята жывёным з беларускага жыцця*¹⁷.

Ян Баршчэўскі стаў аднадумцам Адама Міцкевіча, прыняў, падтрымаў і развіў яго ідэі, узброены імі, ён здолеў адкрыць у Беларусі прыхаваныя ад свету культурныя пласты. Рамуальд Падбярэзкі слухна выказаўся: *Ян Баршчэўскі змог падабрацца да самай жыццёвай асновы і вырашыў паказаць у мастацтве вялікі народны вобраз. Ён мае перад сабою народ, часта з усёй прывабнасцю ягоных яшчэ паганскіх фантазій, якія апраменьвае сваім, так бы мовіць, беларускім гафманізмам*¹⁸. Асабіста сутыкаючыся з жыццём і побытам насельнікаў свайго краю, Ян Баршчэўскі ў сваіх творах, з аднаго боку, спасцігаў і адкрываў суседзям і ўсяму свету космас беларускай ду-

¹⁶ Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча, Мінск 1990, с. 94.

¹⁷ Р. Зямкевіч, *Ян Баршчэўскі першы беларускі пісьменнік XX стагоддзя*, Вільня 1922, с. 9.

¹⁸ Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, укладанне, прадмова і каментарыі М. Хаўстовіча, Мінск 1990, с. 335.

шы, а з другога, непасрэдна спрыяў самаіндэнтыфікацыі беларускага народа, зберагаў і перадаваў нашчадкам імпульс самацікавасці і самапазнання, самапавагі і вызвалення.

LITERATURA

- Barszczewski J., *Szlachcic Zawalnia, czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach*, Mińsk 1990 [Баршчэўскі Я., *Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*, Мінск 1990].
- Barszczewski J., *Vybranyja tvory*, Mińsk 1998 [Я. Баршчэўскі, *Выбраныя творы*, Мінск 1998].
- J.B., *Kronika społeczna. Jan Barszczewski, Czas, 1851, Kraków, 2 maja – Piątek*, [online], <https://polona.pl/item/czas-dziennik-poswiecony-polityce-krajowej-i-zagranicznej-oraz-wiadomosciom-literackim,MjQ4NDQ1ODA/0/#info:metadata> [dostęp: 27.02.2021].
- Juhkievič Z., *Čudnaiški cud... abo pra pomnik Janu Barszczewskiemu*, [online], <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=17540>, [dostęp: 27.02.2021] [Юркевіч З., *Чуднайскі цуд... або пра помнік Яну Баршчэўскаму*, [online], <http://www.kimpress.by/index.phtml?page=2&id=17540>, [доступ: 27.02.2021]].
- Kovalenko V., *Literaturnoje vlijanije i problema uskorennoho razvitija (k voprosu o stanovlenii beloruskaj literatury novogo vremeni)*, Moskwa 1971 [Коваленко В., *Литературное влияние и проблема ускоренного развития (к вопросу о становлении белорусской литературы нового времени)*, Москва 1971].
- Marchel U., *Pryсутнасць былога*, Mińsk 1997 [Мархель У., *Прысутнасць былога*, Мінск 1997].
- Mickiewicz A., *Dziady*, t. 1, Mińsk 1999 [А. Міцкевіч, *Дзяды: у 2-х т.*, т. 1, Мінск 1999].
- Musijenko S.F., *Bieloruskij folklor v tvorčestvie Adama Mickiewicza*, Mińsk 1998 [Мусяенко С.Ф., *Белорусский фольклор в творчестве Адама Мицкевича*, Мінск 1998].
- Va Ukrainie znajšli nadmagilniju plitu Jana Barszczewskaha, [online], <http://zviazda.by/be/news/20190417/1555497527-va-ukraine-znajshli-nadmagilnuyu-plitu-yana-barshcheuskaga> [dostęp: 27.02.2021] [Ва Украіне знайшлі надмагільную пліту Яна Баршчэўскага, [online], <http://zviazda.by/be/news/20190417/1555497527-va-ukraine-znajshli-nadmagilnuyu-plitu-yana-barshcheuskaga> [доступ: 27.02.2021]].
- Ziamkievicz R., *Jan Barszczewski pierszy bielaruski piśmiennik XIX stulecia*, Wilno 1922 [Зямкевіч Р., *Ян Баршчэўскі першы беларускі пісьменнік XIX стагоддзя*, Вільня 1922].

SUMMARY

ADAM MITSKEVICH'S AND JAN BARSHCHEVSKI'S ROMANTIC FOLKLORISM:
CAPACITY AND CREATIVE DEVELOPMENT (TO THE 170TH ANNIVERSARY
OF JAN BARSHCHEVSKI'S FAREWELL CEREMONY)

The article studies similarities and differences in Adam Mitskevich's and Jan Barshchevski's methods and creative approaches. Special attention is paid to folklorism in the writers' works. The author of the article conducts a comparative analysis of Jan Barshchevski's poem *Sierota* (*The Orphan*) and the collection of stories *Szlachcic Zawalnia, czyli Białoruś w fantastycznych opowiadaniach* (*Nobleman Zawalnia, or Belarus in Fantastic Stories*) to the poem *Dziady* (*Forefathers*) by Adam Mickiewicz. An undoubtedly successful innovation of Jan Barshchevski was the transfer of romantic folklorism into prose. This allowed the writer to create vivid and exciting pictures of life and moral world of Belarusians.

The article is devoted to the 170th anniversary of Jan Barshchevski's farewell ceremony.

Key words: Classicism, Romanticism, comparative analysis, author, folklore, folklore, Adam Mitskevich, Jan Barshchevski.